

УДК 82-1:311.2:312

Галина Павлишин(Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка)**МІФОПОЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СИМВОЛІВ
У ПРОЗІ МАРІЇ МАТІОС**

Висвітлюється символічна природа епічного твору української письменниці Марії Матіос „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” крізь оптику міфопоетики. Особлива увага приділяється аналізу міфологічної, фольклорної та релігійної символіки з проекцією на сьогодення.

Ключові слова: *Марія Матіос, міфопоетика, художній твір, символ, проза, міфологія, усна народна творчість, релігія.*

Символи – наймісткіші художні засоби, що використовуються митцями всіх віків для глибокого відтворення художнього світу будь-якого віршового чи епічного твору. Кожна історична епоха по-різному проливає світло на символіку та особливості функціонування архетипних образів, моделей та мотивів у авторських творах. На сучасному етапі розвитку української літератури з'явилася потреба прочитання художніх символів епічних творів крізь призму міфопоетики, релігії, усної народної словесності, оскільки апеляція до архаїки, міфу, містики та традиції розкриває смисл, насиченість і неоднозначність розповіді.

Символ (грецьк. symbol – умовний знак, натяк) – предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища, має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові [11, с. 635], „це – водночас знак зі своєю конкретністю й образ зі своєю багатозначністю” [16, с. 338]. З. Лановик зазначає, що „у символі збігаються не лише плани зображення, ідея і образ, ідеальне і реальне, – у символі „співпадає” природа людського мислення безвідносно до етнокультурних особливостей” [9, с. 114–115]. В постмодерний період творення української літератури ключова роль відводиться міфопоетичній символіці, завдяки якій осягається глибинний зміст твору, з'являються багатогранні межі сприйняття тексту, народжується внутрішнє бачення зображуваного об'єкта. Доречно зауважує В. Антофійчук, що „сучасна епоха характеризується руйнуванням старих кумирів і пошуком нових ідеалів, здатних вказати людям і народам шлях у майбутнє та зорієнтувати на відродження національної духовності. Особливо важливу роль у цих процесах відіграє християнство, яке бурхливо відновлюється і в останні роки стало сильним фактором активізації національно-патріотичних рухів” [1, с. 3]. Міфопоетичні та релігійні символи споконвіків протиставляються і водночас доповнюються у всіх зразках національного письма. У зв'язку

з цим виникає постійна необхідність трактувати роль символіки епічних творів художньої літератури з погляду міфології, фольклору та релігії. „Щоб зрозуміти твір і його інтерпретувати, необхідно прочитати його з міфологічної перспективи, проникнути в його міфопоетичну сутність ... а мова символів та архетипів розглядається як універсальна метамова природи, міфології, мистецтва” [10, с. 52-53].

Символічне розуміння міфу засвідчують праці німецьких романтиків і представників Харківської школи. Психоаналітичний та ритуально-міфологічний аналізи міфопоетики здійснили З. Фройд, К.-Г. Юнг. У контексті структуралізму міфологічні явища розглядали Р. Барт, К. Леві-Стросс. О. Потебня, Я. Поліщук, Д. Наливайко, А. Нямцу, А. Гурдуз, М. Моклиця та інші репрезентують українську поетику міфів.

Багатство символіки епічних творів – невід’ємна частина творчого почерку Марії Матіос. Про величезну читачьку аудиторію письменниці свідчить той факт, що навколо „двох творів в одній палітурці” („Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” та „Москалиця”) „розгорілася справжня дискусія”. В одній із перших рецензій на книгу сказано, що „всесвіт материнської любові у творі „Мама Маріца” відкриває таке безмежжя індивідуальної приреченості й християнської покори, що розумієш необхідність і рятівну силу кохання для людства, адже, якщо навіть любов не врятує, то її відсутність хіба що наблизить смерть” [13]. Т. Дігай та У. Глібчук критично висловлюються про тематику та сюжетно-композиційні концепти творів письменниці. „Для письменниці рівня Марії Матіос „Москалиця” – це повтор, переспів самої себе, а „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” – не зовсім досягла мети письменниці – шокувати свого читача”, – вважає Т. Дігай [4, с. 5]. У. Глібчук пише: „Москалиця” і „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” з художнього боку є слабкими речами і не так би шматували уяву і смак, якби гарненько уляглися під однією палітуркою з іншими кращими оповіданнями авторки” [3]. Д. Дроздовський один із перших звернув увагу на окремі „знакові символи – образ вічної і мудрої змії, образ архетипний і сакральний, а також малюнок у стилі доби Просвітництва, на якому – мати зі своїм вгодованим синочком” [6]. Буковинський міфосвіт Марії Матіос корінням сягає світу магічного реалізму [8, с. 62]: „Ці дві повісті прочиняють двері до, власне, „старого нового” способу письма, адже ще німець Шеллінг писав про те, що в майбутньому література має повернутися до джерел міфології ... а коли йдеться про простір міфічний, в ньому не існує моралі” [7], – зазначає Д. Дроздовський. Як бачимо, критики, дослідники та читачі по-своєму розуміють автора і його твір, позаяк немає взірцевих доказів, того що один письменник (і його твір) великий, а другий незначний або й зовсім нічого не вартий. Попри різнобічне трактування появи „двох творів в одній обкладинці” інтерпретація символіки книги зроблена лише частково. Тому основними цілями нашого дослідження є з’ясувати особливості використання символів у прозовому творі Марії Матіос „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” крізь оптику

міфопоетики, фольклору та релігії, виявити міфологічні корені моделі світу у творі авторки і довести, що проза сучасної української письменниці відзначається глибинним смисловим змістом.

Розмаїття символіки оповідання „Мама Маріца” вражає яскравим багатством контрастного протиставлення світлого – темного, раціонального – позаземного, свідомого – несвідомого.

Марія Матіос збагачує заголовок „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” власними назвами людей. Марія – ім’я, що походить із древньоєврейської мови, де має понад 60 значень, серед яких „настирлива”, „вперта”, „бажана”, „печальна” та ін. [15, с. 158]. У творі Марія (Маріца – Рибачук Марія Теодорівна) – ім’я матері – споконвічної берегині сімейного вогнища, а у християнстві – матері Ісуса Христа – Спасителя світу. У Біблії цим ім’ям возвеличені семеро жінок. Христофор Колумб – чоловік-першовідкривач земель далекої Америки, завдяки якому Західна цивілізація порушила споконвічний міфосвіт, а християнство утвердилося на пережитках язичницької культури та поганства, про що свідчить навіть походження власної назви Христофор від „грецьк. christophoros – той, хто породив Христа” [15, с. 108]. Тому схилиємося до думки Д. Дроздовського, що „пойменованій заголовок твору є яскраво-образним та глибоко-символічним компонентом повісті, в якій, якщо спробувати осягнути її герменевтично, відбувається єднання Марії і Колумба, Христа і язичництва, християнства і поганства” [6]. Письменниця звернулася до табу – теми інцесту: „Маріца виховує покаліченого природою і життям сина Христофорчика (хлопчик не розвивався в прямому розумінні слова, а лише ріс)” [12, с. 17], проте повноцінний гормональний розвиток іноді перетворював його на звіра, що змусило Маріцу знайти йому „жінку”, яка незабаром ... „Одарка не вмерла, й нічого з нею також не трапилось. Якось літнього дня її просто вбив безногий афганець із ревнощів, а для чорної з горя Маріци настала тепер уже справді непробудна ніч” [12, с. 39]. Всеохоплююча, приречена, трагічна любов матері здатна на все, щоб віддалити смерть сина. Переступивши тисячолітню заборону, зроблену цивілізацією, вона, таким чином, повертається до архаїчного, доцивілізаційного світу.

Про єднання культури язичництва і християнства свідчить також хрещення психічно хворого Христофора іменем Богдан, що є „калькою з грецького Theodotos – даний богами” [15, с. 42]. Рівноцінні дилеми Христофор – Богдан, прадавня міфологія – всеохоплююче християнство контрастно вимальовують світобудову, а внутрішній зміст твору Марії Матіос по чергово випромінює відштовхування та притягання перед- та посткультурних світів.

Перегукуються в оповіданні „Мама Маріца” образи-символи гойданки та танцю. За народними уявленнями, „гойдалка – найулюбленіша весняна розвага молоді, яка мала і магічне значення: позбавляти організм усього злого” [2, с. 107]. Гойданка, ім’я якій „життя”, коливає героїнею, змушуючи її хоч на мить забути земні страждання і біль: „А може, то під нею справді гойдалася земля, а їй

лиш здавалося, що вона розхитує дитячу гойданку ... чи світову центрифугу ... та ні, таки гойдалася земля, і весь простір гойдався і плив перед очима” [12, с. 31]. Гойданка символізує у повісті безупинну, хоча надто повільну, карусель життя, безкінечне бажання реалізації мрій, а також подих холоду, відчуження, безнадії та справжнього страху смерті.

Омріяний щасливий танець для Маріци міг тільки уявлятися, бо „зачувши з радіо чи телевізора радісний голос скрипки чи розпачливу тугу флуера або наю, вона була би пускалася до танцю чи співу, а може, й до плачу, коли б не думка, що спонтанний порух жіночого ества можуть не зрозуміти люди” [12, с. 7]. Мелодія танцю зупиняється на перших же акордах музики, оскільки героїня так і не наважується його розпочати через осуд суспільства.

Взаємодоповнюються і водночас взаємопротиставляються у творі Марії Матіос художні деталі-символи: механічний „Зінгер” та радянський „гучномовець-брехунець”. Цокотіння старенького „Зінгера” позитивно впливає на Христофора, у нього в цей час пропадає агресія та страждання: „У такі хвилини Маріца ладна була не покладати рук а хоч би добу, аби лише дитина втихомирилася від торохтіння „Зінгера”” [12, с. 22]. В цей самий час сімейну ідилію порушував гучномовець, що монотонно нагадував: „Мой адрес не дом и не улица. Мой адрес – Советский Союз” [12, с. 19]. Та після численних звернень героїні у райвиконком радіо „набагато тихше, але так само щоденно, далі розвінчувало й гудило деяких радянських людей” [12, с. 20]. Стародавній світ „Зінгера” не співіснує з дружнім „советским” світом „брехунця”: знедолена матір із хворою дитиною віддає перевагу постійному цокотінню старенької швейної машинки, а не „новітньому” радіо з його „модерними” передачами, як і сучасний світ не дозволяє обділеній долею сім’ї насолоджуватися всіма принадами життя, а забезпечує лише існування двох змучених душ у їхньому власному середовищі.

Яскраво вимальовується у творі архетипний образ води, різноманітність символіки якого незаперечно втілюється в епічному полотні Марії Матіос. Вода – це першовитоки буття, вона починає і завершує життєве коло людини. За народними віруваннями, „вода – найвеличніший дар неба, Матері-Землі, бо вона оживлює її та робить плодючою” [2, с. 83]. Чиста вода – молодість, сила, краса; тепла вода – біль, біда; шум води – любовне страждання, внутрішній неспокій; каламутна вода – печаль, смуток: „Не дуже глибока й негаслива мишинська річечка ... тихо й неспішно плила собі начебто крізь кожну Маріцину клітину ... чи то лиш омивала їй ноги ... чи лише розливала теперішні Маріцині чорні дні й ночі” [12, с. 44]. „Вона наперекір усьому вперше захотіла сама помандрувати а хоча би й гуркотливим камінням та каламутними водами, щоб нарешті доплисти до веселого колись молдавського містечка із назвою, що колись просилася в пісню чи танець – Фрунзе Верде” [12, с. 43]. Річка – символ божества; початку і закінчення життя; вічного плину часу; входу в підземне царство; рубежу між чужим і своїм просторами. У світовій міфологічній системі ріка

символізувала світовий шлях, космічні води, зародження життя. Слов'яни-язичники також обожнювали ріки, озера [14, с. 104–105]. Героїня твору навіть вдячна воді, за те, що визволила її з полону нестерпної життєвої брили. Погоджуємося, що первісний символ води доповнює психологічний настрій обділеної щасливими хвилинами життя Маріци, так само як і домінуючий чорний колір, який вказує на її страждання, печаль, душевні муки: Маріцині чорні дні й ночі; чорний жах; чорне людське піднебіння; зчорніла вода [12] та інші. Чорний – „колір ночі, Чорнобога, а значить смерті, трауру та горя – загибелі всього, що живе і дихає. З чорнотою ночі пов'язані зло й чаклунство” [2, с. 474]. За народними уявленнями, чорні дні – „календарний час, наділений негативним значенням, коли нечиста сила може заподіяти велике лихо” [2, с. 83].

Заключним акордом стражданню і повісті загалом служать наскрізні символи води, танцю, музики. Поетика символу розірваної струни скрипки, що зазвичай зустрічається у творах класиків української літератури, репрезентує у творі Марії Матіос розірване коло життя, зморене життєвими негараздами героїні: „бо несе її добра – добріша від людей – вода нерідного краю під музику шаліючої скрипки, в якій одна за одною рвуться струни – ніби рветься саме скрипчине серце, втомлене щоденним видобуванням музики із себе ... та музика раз по раз перебивається несамовитим гуркотом річкового каміння” [12, с. 46]. Драма-трагедія буття Маріци раптово розірвалася, як струна на музичному інструменті, забувши про Христофора-Богдана, якому була мамою і: „Жоно-о-о-о-о!!!!” – хапає залишки душі безживна Христофорова рука в каламуті намулу. А друга додушує: „Мамо-о-о-о!!!!” ... Далі не було нічого, крім продовження драми” [12, с. 47].

Твори „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” і „Москалиця” зустрічаються своїми трагічними закінченнями всередині книги у вигляді символу розлогого дерева із листям, „як одного із наймісткіших символів в українському космосі, який дійшов до наших днів. Вічнозелене Дерево Життя складається з трьох сфер: стовбур, верхів'я, коріння. Стовбур означає земне життя людей, крона дерева (гілки й листя) – духовний світ богів, коріння – підземний, потойбічний світ” [5, с. 6]. Дерево – „це символ космосу, впорядкованого світу, що протиставляється первісному хаосу” [5, с. 39]. Окрім Дерева життя, світова міфологія описує Дерево пізнання, Добра і Зла. Модель світу в оповіданні „Мама Маріца”, окреслена символом дерева, має яскраві міфологічно-сакральні ознаки: безупинність земного і вічного життя, оскільки завершення земних страждань ведуть до безкінечного вічного буття; центрованість світу з його умовним поділом на територію Хаосу і Космосу; циклічність часопростору характеризується чергуванням буденності та сакральності.

Отже, виражальні можливості символів, які використовує Марія Матіос, надзвичайно широкі та щедрі. Вони мають міцну архаїчну, міфологічну та релігійну традицію, в якій взаємопоеднуються і взаємовідштовхуються прадавнє та сучасне начала, модуси негативного

та позитивного, сакральності та буденності. Яскравими міфопоетичними кодами наділена універсальна концепція світу, представлена символом „дерева життя” – осі, що з’єднує протилежні світи, гармонію і хаос. Поетика твору „Мама Маріца – дружина Христофора Колумба” насичена архетипно-міфологічною символікою, яка, маючи міцний фундамент у міфах, легендах, переказах і релігійних ученнях, зв’язує історію – сьогодення, язичництво – християнство, вірування – знання, добро – зло, любов – заздрість. Полісемантичність символів оповідання дозволяє доповнити психологічну характеристику персонажів та виявити глибинну сутність буття.

Заслужують на увагу та інтерпретацію символи інших прозових творів, зокрема повісті „Москалиця”, але це стане предметом окремого дослідження.

1. Антофійчук В.І. Євангельські мотиви в українській літературі кінця ХІХ – ХХ ст. / В.І. Антофійчук, А.Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 1996. – 208 с.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.; іл.
3. Глібчук У. Література – не фабрика, а тонка ручна робота [Електронний ресурс] / У. Глібчук // ЛітАкцент. – 2009. – 9 березня. – 11:22. – Режим доступу до джерела : <http://litakcent.com/2009/03/09/literatura-ne-fabryka-a-tonka-ruchna-robota.html>.
4. Дігай Т. Лютий вітер на лисих горах / Т. Дігай // Літературна Україна. – 2008. – 27 листопада. – С. 5.
5. Дмитренко М. Українські символи / М. Дмитренко, Л. Іваннікова, Г. Лозко, Я. Музиченко, О. Шалак. – К. : Редакція часопису „Народознавство”, 1994. – 140 с.
6. Дроздовський Д. Жорж-Марія Матіос-Санд [Електронний ресурс] / Д. Дроздовський // Буквоїд. – 2008. – 25 листопада. – 10:08. – Режим доступу до джерела : <http://www.bukvoid.com.ua/reviews/books/2008/11/25/100847.html>.
7. Дроздовський Д. Мольфарка української прози, або Чому Шеллінг мав рацію [Електронний ресурс] / Д. Дроздовський // АртВертеп. – Режим доступу до джерела : <http://artvertep.dp.ua/print?cont=7840>.
8. Дроздовський Д. Український жоржсандизм ХХІ століття / Д. Дроздовський // Дивослово. – 2009. – № 2. – С. 61-62.
9. Лановик З. Семіотичні коди Біблії: від дискурсивних практик до теорії універсального символізму / З. Лановик // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство / редкол.: М.П. Ткачук, Р.Т. Гром’як, О. Глотов та ін. – Тернопіль : ТДПУ, 2003. – Вип. 1 (13). – С. 110–115.
10. Лановик М. Переклад та міфопоетика. Вплив архетипного мислення на процес художньої інтерпретації / М. Лановик // Мандрівець. – 2004. – № 3. – С. 50–56.
11. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром’як, Ю.І.Ковалів та ін. – К. : ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с. (Nota Bene).

12. *Матиос М.* Москалиця. Мама Марица – дружина Христофора Колумба / М. Матиос. – Львів : ЛА „Піраміда”, 2008. – 64+48 с.: іл.
13. *Нестелеєв М.* Всесвіт Марії Матиос [Електронний ресурс] / М. Нестелеєв // Друг читача. – Режим доступу до джерела : <http://vsiknygy.net.ua/review/595/>.
14. *Потапенко О.І.* Словник символів / О.І. Потапенко, М.К. Дмитренко та інші; за заг. ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. – К. : Редакція часопису „Народознавство”, 1997. – 156 с.
15. *Скрипник Л.Г.* Власні імена людей / Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківська; за ред. В.М. Русанівського. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : Наукова думка, 1996. – 335 с.
16. Українська фольклористика : словник-довідник / укладання і загальна редакція М. Чернопиского. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 448 с.

Аннотація

Освещается символическая природа эпического произведения украинской писательницы Марины Матиос „Мама Марица – жена Христофора Колумба” сквозь оптику мифопоэтики. Особое внимание уделяется анализу мифологической, фольклорной и религиозной символики с проекцией на настоящее.

Ключевые слова: *Мария Матиос, мифопоэтика, художественное произведение, символ, проза, мифология, устное народное творчество, религия.*

Summary

This article deals with the symbolic nature of Ukrainian writer Mariya Matios's epic work „Mama Maritsa – druzhyna Khrystofora Columba” („*Mama Maritsa — the Wife of Christopher Columbus*”). The special attention is given to the analysis of the folk, mythological and religious symbols from the projection on the present.

Key words: *Mariya Matios, mythopoetics, artistic work, symbol, prose, mythology, folklore, religion.*

Стаття надійшла до редколегії 8.10.2010 р.